

Uzasadnienie historyczno-heraldyczne

Powiat kłobucki, od momentu jego reaktywacji w 1999 roku, położony jest na najdalej wysuniętych na północny – zachód krańcach województwa śląskiego. Graniczy obecnie z powiatami częstochowskim i lublinieckim (położonymi także w województwie śląskim) oraz od zachodu - z powiatem oleskim (województwo opolskie), od północy natomiast z powiatami wieluńskim i pajęczańskim (województwo łódzkie). Należy zaznaczyć, że na południowym – wschodzie terytorium powiatu kłobuckiego bezpośrednio przylega do granic miasta Częstochowy.

Tradycje lokalnych struktur administracyjnych

Ziemie zespolone w powiecie kłobuckim od zarania Państwa Polskiego położone były na peryferiach wielkich prowincji – posiadały przeto wybitnie pograniczny charakter. Obszar w zakolu rzeki Liswarty już w czasach wczesnopiastowskich związany był z ziemią krakowską, w okresie rozbitcia dzielnicowego z księstwem krakowskim, po zjednoczeniu państwa z ziemią - a później stołecznym województwem krakowskim. W piśmiennictwie historycznym te najdalej na północny zachód wysunięte rubieże ziemi krakowskiej określa się niekiedy „cyplem częstochowsko-kłobuckim”. Przez wieki był to istotny pomost między wielkimi prowincjami Polski: Małopolski, Wielkopolski i Śląska. Bowiem od północy za Liswartą rozciągała się kasztelania rudzka, później zaś ziemia wieluńska, zaliczana do Wielkopolski w najszerszym zakresie. Od zachodu do Liswarty dochodziły terytoria książąt śląskich z linii Piastów opolskich. Wybitnie pograniczne położenie pogłębił fakt, że w XIV wieku granica z dziedzicami książąt śląskich stała się granicą międzypaństwową między Koroną Królestwa Polskiego a księstwami śląskimi zhołdowanymi przez Królestwo Czech. Wykształcony ostatecznie w połowie XIV stulecia stan podziałów administracyjnych i delimitacji politycznych utrzymał się bardzo długo, bo do drugiego rozbioru Polski.

We wcześniejszym średniowieczu okolice Kłobucka stanowiły wyodrębniony kompleks dóbr książąt krakowskich, będący uposażeniem urzędu łowczego krakowskiego. Ośrodkiem rezydencjonalnym łowczych krakowskich, zwanych też niekiedy łowczymi kłobuckimi, był najprawdopodobniej gród, którego relikty znajdują się na terenie osady nazywanej współcześnie Grodzisko, 5 kilometrów na południe od Kłobucka.

Za jednostkę administracyjną, która zdecydowanie wyodrębniła i zespoliła ten region należy jednak uznać Krzepicki dystrykt (okręg) zamkowy, utworzony tu za panowania Kazimierza Wielkiego, zapewne przed rokiem 1356, kiedy to wzmiankowany jest stojący na czele owej jednostki burgrabia krzepicki Prędotą. Kazimierzowi Wielkiemu można przypisać nie tylko budowę zamku w Krzepicach ale też lokację na prawie niemieckim dwóch miast: Kłobucka przed 1344 rokiem – po przeprowadzeniu translacji ośrodka wczesnomiejskiego rozwijającego się w Starym Kłobucku, czyli Staromieściu – oraz Krzepic, co miało miejsce prawdopodobnie w 1364 roku. Te dwa ośrodki przez szereg następnych stuleci będą stanowiły lokalne centra administracyjno-gospodarcze w dystrykcie, a potem starostwie Krzepickim.

W 1370 roku m.in. zamkowy okręg krzepicki otrzymał od króla Ludwika Andegaweńskiego prawem lennym śląski Piast, Władysław II opolski, zwany

Opolczykiem. Jego władza na opisywanym terytorium trwała do wybuchu wojny z królem Władysławem Jagiełłą i panami koronnymi jesienią 1391 roku. Kłeska Władysława Opolczyka przesądziła o tym, że nadgraniczne ziemie, w tym okręg krzepicki, przyłączono ponownie do Korony Królestwa Polskiego.

Panowanie Opolczyka upamiętniło się szczególnie fundacją klasztoru paulińskiego na Jasnej Górze w Częstochowie. Należy jednak wspomnieć istotne zmiany w administrowaniu oddanych mu w lenno ziem koronnych. Większość istniejących uprzednio dystryktów (okręgów) zamkowych przekształcała się w jednostki administracyjne, które można już określać starostwami, skoro na czele lokalnej administracji stał mianowany przez księcia urzędnik określany jako „capitaneus”, czyli starosta. Taką ewolucję przechodził również dystrykt krzepicki, gdzie do kompetencji miejscowego starosty należał nie tylko zarząd dobrami z domeny książęcej i funkcje związane z bezpieczeństwem okręgu, ale także sądownictwo w sprawach spornych i niespornych zarówno w osadach książęcych, jak i we wsiach należących do miejscowego rycerstwa. Należy też zaznaczyć, że w granicach starostwa krzepickiego znalazły się nie tylko miejscowości leżące uprzednio w zamkowym dystrykcie, ale też niektóre osady położone uprzednio w ziemi sieradzkiej i dystrykcie brzeźnickim: Jajki (dziś Janki) i Prusiecko (dziś Prusicko). W czasach Opolczyka odnotowani są dwaj starostowie krzepiccy: Jan (Jasiek, Jaszko) zwany Radło, pochodzący prawdopodobnie z Lasowic koło Olesna i być może używający herbu Nowina – oraz Abel Biel z Błeszna pod Częstochową herbu Ostoja, przedstawiciel rycerskiej rodziny dobrze zdomowionej w tej okolicy. Starostów w zarządzie zamkiem wspomagali burgrabiowie krzepiccy Mikołaj z Marszowic koło Oławy, później Dzieżko z Przystajni koło Kłobucka. Starosta krzepicki Jan Radło już w 1373 roku awansował na kasztelana wieluńskiego – a w latach 1376-1378 był z ramienia Opolczyka starostą generalnym Rusi, później natomiast starostą ziemi dobrzyńskiej. Abel Biel z Błeszna karierę urzędniczą zaczynał jako burgrabia wieluński – w latach 1382-1383 był starostą inowrocławskim, po czym pojawił się na urzędzie starościńskim w Krzepicach (w 1390 r.). Mimo wiernej służby Opolczykowi, po katastrofie śląskiego Piasta zdołał się „wkupić” w łaski otoczenia Władysława Jagiełły, a być może samego króla, unikając ewentualnych represji.

Po przyłączeniu pogranicznych ziem lennych do Korony Królestwa Polskiego w ostatniej dekadzie XIV i na początku XV wieku ostatecznie kształtowała się miejscowa struktura administracyjna, która trwała przez szereg następnych stuleci. Dawne dystrykty zamkowe: olsztyński i krzepicki, określano starostwami (były to tzw. starostwa niegrodowe) i oddawano z reguły w dzierżawę (tenutę) przedstawicielom możnych rodów. Z tego względu owych dzierżawców zwano starostami (tenutariuszami). W przypadku Krzepic można zestawić cały poczet starostów będących wybitnymi przedstawicielami swoich czasów. Otwierał go mianowany przez Władysława Jagiełłę wojewoda krakowski Spytek z Melsztyna herbu Leliwa (starszy). Po jego śmierci w bitwie nad Worskłą starostą krzepickim został podskarbi Królestwa - Hinczka z Rogowa i Roszkowic herbu Dziadosza, po nim jego krewny Jan Mężyk z Dąbrowy herbu Wadowic, u szczytu kariery – wojewoda ruski. Z upływem czasu Krzepice powróciły do rąk rodziny Dziadoszów z Rogowa, mianowicie syna Hińczki – Jana Hinczy, kasztelana sieradzkiego a następnie sandomierskiego. U schyłku średniowiecza i u progu czasów nowożytnych starostami krzepickimi m.in. byli: wojewoda sandomierski Dobiesław z Kurozwęk herbu Poraj, kasztelan sandomierski

Mikołaj Szydłowiecki herbu Odrowąż, marszałek wielki koronny Mikołaj Wolski h. Półkozic, który na zamku krzepickim urządził sobie wspaniałą rezydencję.

Po przyłączeniu starostwa krzepickiego do Korony terytorium dawnego dystryktu ponownie włączono do ziemi krakowskiej, od XV wieku nazywanej województwem krakowskim. W ramach stołecznego województwa starostwa krzepickie i olsztyńskie znalazły się w powiecie lelowskim, stanowiąc najdalej na północny zachód wysunięte krańce tej jednostki sądowno-administracyjnej.

W XVI stuleciu w ramach starostwa krzepickiego coraz bardziej wyodrębniały się dwa klucze dóbr królewskich: krzepicki – z miastem i zamkiem Krzepice oraz osadami Iwanowice, Opatów, Złochowice, Stare Krzepice, Rębielice (Królewskie), Zajączki, Dankowice – oraz klucz kłobucki z centrum w Zagórzcu, na który składały się miasto Kłobuck i osady Zagórze, Ostrowy (nad Okszą), Kocin, Pierzchno, Grodzisko, Wręczyca, Waleńczów, Miedźno i Truskolasy. W ramach starostwa krzepickiego funkcjonowały kuźnie żelaza: Łojek (Hankowa) na rzece Ława, Piła na rzece Kostrzyni, Herbułowska (na tej samej rzece) oraz Kuźnica Nowa (Warchołowska), także na rzece Kostrzyni. Oprócz wymienionych w lustracji z 1564 roku miejscowości, późnośredniowieczne źródła w granicach starostwa krzepickiego notują zanikłą później wieś Rozgonichowo, wieś Pierstną (dziś Pierzchno) oraz Lgotę, Szarlejkę, Żarnową, Łobodo i Przystajń. Należy zaznaczyć, że gdy w 1393 roku król Władysław Jagiełło ponownie fundował i uposażał klasztor jasnogórski, nadał paulinom częstochowskim m.in. położone w starostwie krzepickim osady Szarlejkę i Lgotę oraz kąt barci nad rzeką Żarnową (dziś Stradomka) zwany Jamiska, który należał do kmieci królewskiej wsi Zakrzów koło Kłobucka.

Jak z przytoczonych zestawień wynika, na opisywanym obszarze zdecydowanie dominowały królewszczyzny, czyli dobra przynależne do domeny królewskiej (państwowej). Tylko nieliczne osady pozostawały w rękach miejscowego rycerstwa, m. in. Wilkowiecko, Biała Mała i Wielka, kamyk i Kokawa – własność Bielów z Bleszna h. Ostoja; Mokra – własność Mokrskich h. Jelita, czy Przystajń będąca zrazu własnością wspomnianego Dzierzka z Przystajni, później Mikołajowscy herbu Wyszowic (czyli Laska-Leszczyc).

Stosunki własnościowe i administracyjne uległy radykalnej zmianie w 1658 roku. Wówczas, po szwedzkim „potopie” i sławnym oblężeniu Jasnej Góry, sejm Rzeczypospolitej zdecydował o nadaniu paulinom częstochowskim „starostwa kłobuckiego”, czyli tej części dóbr królewskich w starostwie krzepickim, które zespolone były w kluczu zagórzeńsko-kłobuckim. Nastąpiło więc rozdzielenie terytoriów starostwa, które funkcjonowało od schyłku XIV wieku. Stworzony w 1658 roku stan administracyjno-prawny przetrwał do drugiego rozbioru Polski w 1793 roku, kiedy to okolice Kłobucka i Częstochowy objął zabór pruski. Niebawem zaborcy dokonali konfiskaty dóbr klasztornych a ziemię „starostwa kłobuckiego” przejęto na rzecz skarbu pruskiego państwa. Okolice Częstochowy, Kłobucka i Krzepic w latach 1793-1807 przyporządkowane zostały do tzw. Prus Południowych. Po powstaniu Księstwa Warszawskiego utworzono m.in. powiat częstochowski, w granicach, którego znalazły się ziemie staropolskiego starostwa krzepickiego. Po upadku Napoleona I i likwidacji Księstwa Warszawskiego ziemie te objął zabór rosyjski. Decyzją Kongresu Wiedeńskiego w 1815 utworzono Królestwo Polskie (Kongresowe), podporządkowane cesarstwu Rosyjskiemu. Powiat częstochowski znalazł się wówczas w województwie kaliskim i obwodzie wieluńskim. W 1837 roku województwa zamieniono na gubernie, początkowo w niezmiennym kształcie.

Istotne zmiany wprowadzono w roku 1845, kiedy to powiat wieluński, z Częstochową, Kłobuckiem i Krzepicami, znalazł się w guberni warszawskiej. Po upadku Powstania Styczniowego władze carskie narzuciły nowy ustrój administracyjny „Przywiślańskiego Kraju”. W latach 1867-1868 reaktywowano powiat częstochowski, który wszedł w skład nowopowstałej guberni piotrowskiej. W jego składzie m.in. znalazły się historyczne miasta Kłobuck i Krzepice – oraz gminy wiejskie Popów, Przystajń, Wancerzów, Miedźno, Kamyk, Rększowice i Opatów. Taki stan rzeczy przetrwał do wybuchu I wojny światowej. Już w końcu 1914 roku powiat częstochowski znalazł się pod zarządem niemieckim i austro-węgierskim. Po odzyskaniu niepodległości powiat ten, m.in. z Krzepicami i Kłobuckiem, włączono do województwa kieleckiego, w którym pozostawał do 1939 roku. W czasie okupacji hitlerowskiej okolice Krzepic i Kłobucka wcielono bezpośrednio do III Rzeszy, do prowincji górnośląskiej (Provinz Oberschlesien), w której urządzono landrat z siedzibą w Blachowni (tzw. Kreis Blachstät).

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 roku na interesującym nas obszarze przywrócono przedwojenną strukturę administracyjną – a zespolony na powrót powiat częstochowski znalazł się ponownie w województwie kieleckim. Dopiero po reorganizacji struktur wojewódzkich powiat częstochowski przyłączono do województwa katowickiego, które w latach 1953-1956 nazywało się „województwem stalinogrodzkim”. Kolejnym krokiem podjętych na początku lat pięćdziesiątych zmian administracyjnych było powołanie nowych powiatów. Rozporządzeniem Rady Ministrów z 12 kwietnia 1952 roku, z dniem 1 lipca tegoż roku utworzony został m.in. powiat kłobucki w składzie: miasta Kłobuck i Krzepice, oraz gminy wiejskie (przekształcone później w gromady): Kamyk, Krzepice, Lipie, Ługi – Radły, Opatów, Ostrowy nad Okszą, Popów, Przystajń, Truskolasy, Walenczów, Wąsosz Górny, Węglowice i Wręczyca Wielka. Można w tym przypadku zaryzykować tezę, że wydzielenie tej jednostki terytorialnej i w jakimś stopniu uzasadniały wielowiekowe tradycje funkcjonowania staropolskiego starostwa krzepickiego, aczkolwiek takich argumentów wówczas nie wysuwano.

Powiat kłobucki w opisanym wyżej składzie funkcjonował do kolejnej reformy administracyjnej w 1975 roku. Dwa lata wcześniej reaktywowane zostały gminy. Z dniem 1 czerwca 1975 roku rozpoczęło funkcjonowanie nowe województwo częstochowskie, jedno z 32 nowopowstałych. Jednocześnie zlikwidowano jednostki powiatowe – jako „zbędne w procesie zarządzania i administrowania krajem”. Terytorium powiatu kłobuckiego w całości znalazło się w granicach województwa częstochowskiego, sam Kłobuck natomiast wyznaczono na siedzibę urzędu rejonowego. Stworzony wówczas stan urzędów administracyjnych trwał do 1998 roku, ponieważ w toku ostatniej reformy nie tylko przywrócono struktury powiatowe, ale też zlikwidowano zarazem szereg województw, w tym województwo częstochowskie. Reaktywowany 1 stycznia 1999 roku powiat kłobucki, podobnie jak powiat częstochowski, znalazł się w województwie śląskim, ponownie zajmując miejsce na najdalej na północny zachód wysuniętych krańcach tej struktury terytorialnej.

Rozwój sieci parafialnej

W średniowieczu i czasach staropolskich istotne znaczenie dla egzystencji społeczności lokalnych posiadała struktura parafialna. Parafia kłobucka może stanowić znakomity przykład takiego stanu rzeczy, ponieważ wydzielony w XIV wieku zamkowy dystrykt krzepicki – a później niegrodowe starostwo – w zasadzie objęły swoimi granicami terytorium parafii w jej pierwotnym, najobszerniejszym zasięgu.

Parafia kłobucka należy do najstarszych w Polsce. Według Jana Długosza miejscowy kościół pod wezwaniem Św. Marcina i Św. Małgorzaty miał ufundować w 1144 roku sławny możnowładca Piotr Włostowie h. Łabędź. W świetle współczesnych badań wiadomość tę traktuje się jako mało prawdopodobną, uznając zarazem XII-wieczną metrykę za godną akceptacji. Obok bardzo dawnego wezwania Św. Marcina uwagę zwraca rozległość terytorium parafialnego, obejmującego całe zakole rzeki Liswarty. W XIV i XV wieku na tym obszarze istniało aż 39 miejscowości, ale w tym czasie z parafii kłobuckiej wydzielono aż 5 nowych jednostek parafialnych

Najwcześniej, bo przed rokiem 1354, powstała jednowioskowa parafia w Wilkowiecku pod wezwaniem Św. Mikołaja. W procesie lokacji miasta Krzepice i atmosferze ostrego konfliktu króla Kazimierza Wielkiego z biskupem krakowskim Bodzętą, około 1357 roku utworzono parafię krzepicką. Erygował ją na prośbę króla arcybiskup gnieźnieński Jarosław Bogoria ze Skotnik, przyłączając Krzepice, położone uprzednio w parafii kłobuckiej i diecezji krakowskiej, do archidiecezji gnieźnieńskiej. Czyn ten jeszcze po z górą 100 latach Jan Długosz uznawał za bezprawny i krzywdzący biskupa krakowskiego do tego stopnia, że przejęty bezprawiem Bodzęta wkrótce zmarł. Kościół w Krzepicach otrzymał wezwanie Św. Jakuba Apostoła. Parafia ograniczała się zrazu do terytorium miasta i folwarku zamkowego.

W 1405 roku z parafii kłobuckiej wydzielono wieś Przystajń, tworząc także jednowioskową parafię przy nowopowstałym kościele pod wezwaniem Świętego Krzyża. Dwa lata później erygowano parafię w Białej Małej, do której weszła pobliska Biała Wielka. Tamtejszy kościół otrzymał wezwanie Św. Stanisława. Na koniec w 1425 roku z parafii kłobuckiej wydzielono parafię Miedźno, do której oprócz samego Miedźna weszła wieś Ostrowy (nad Okszą). Uposażony przez króla kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej wzniesiony został z osobistej inicjatywy Władysława Jagiełły, jako wotum za narodziny pierworodnego syna Władysława. Co interesujące, w dokumencie królewskim Miedźno określone zostało jako wieś położona w „dystrykcie kłobuckim”!

Według „Liber beneficiorum” Jana Długosza przed 1480 rokiem do pomniejszonej nowymi fundacjami parafii kłobuckiej oprócz miasta Kłobucka należały: Opatów, Waleńczów, Zawada, Zagórze, Zakrzów, Libidza, Pierzchno, Kamyk, Lgota, Grodzisko, Wręczyca, Mokra, Łobodo, Kalej, Szalejka, Kopiec, Truskolasy, Iwanowice, Rębielice Królewskie, Dankowice, młyn Mierzynów, przedmieście Kłobucka, czyli Staromieście, oraz Kuźnice Herbułowska, Piła i Hankowska. Była to więc w dalszym ciągu parafia bardzo duża i dominująca w lokalnej strukturze parafialnej.

Od zarania parafia kłobucka należała do diecezji krakowskiej – a w jej ramach do dekanatu irządckiego. Z wyjątkiem Krzepic, przynależność do diecezji krakowskiej przez wieki zachowały wspomniane parafie wydzielone z parafii kłobuckiej. Zmiany przynależności diecezjalnej następowały w okresie zaborów. W tym czasie – a także w XX wieku – powstało na opisywanym obszarze szereg nowych

ośrodków parafialnych. Ostatecznie, po powstaniu w 1925 roku diecezji częstochowskiej, dekanat kłobucki wszedł w skład tej diecezji, w 1992 roku podniesionej do rangi archidiecezji bullą papieża Jana Pawła II.

W związku z dziejami parafii kłobuckiej na szczególną uwagę zasługuje rola przedstawicieli rodziny Długoszków herbu Wieniawa. Miejscowym plebanem był już stryj historyka i kapelan króla Władysława Jagiełły – Bartłomiej, który scedował parafię właśnie na rzecz bratanka Jana Długosza, kanonika krakowskiego starszego. Ten z kolei przekazał probostwo kłobuckie bratu Janowi Długoszowi, kanonikowi krakowskiemu młodszemu. Właśnie historyk Jan Długosz, będąc już kanonikiem krakowski, sekretarzem i kanclerzem biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, wystąpił z inicjatywą sprowadzenia do Kłobucka Kanoników Regularnych Laterańskich z klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu pod Krakowem i powierzenia im miejscowej parafii. Starania Jana Długosza w 1454 roku zaakceptowali biskup Oleśnicki i król Kazimierz Jagiellończyk, zatem od tego czasu przez szereg stuleci pracę duszpasterską prowadzili w Kłobucku Kanonicy Regularni. W latach 60-tych XV wieku, również z inicjatywy Jana Długosza, rozpoczęto gruntowną rozbudowę miejscowej świątyni – a dodać należy, że prace budowlane wspierał dziejopis (nie tylko finansowo) do ostatnich dni swojego życia w 1480 roku.

Wzorem Jana Długosza postąpił niebawem kasztelan rozpierski i starosta krzepicki Jan Hincza z Rogowa herbu Dziadosza. W 1466 roku uzyskał on zgodę na ulokowanie w Krzepicach Kanoników Regularnych reguły św. Augustyna i – podobnie jak w Kłobucku – powierzenie im miejscowej parafii. Jeśli wziąć pod uwagę, że od wczesnego średniowiecza Kanonicy Regularni mieli klasztor w nieodległym Mstowie, ulokowanie ich w Kłobucku i Krzepicach stworzyło jedno z ważniejszych zgrupowań tego zakonu w całym kraju.

Tradycje używania znaków heraldycznych

Ziemie wchodzące w skład powiatu kłobuckiego nie posiadają tradycji posługiwania się herbem ziemskim, czym może się poszczycić sąsiedni powiat wieluński, sukcesor staropolskiej ziemi wieluńskiej. Własnymi herbami szczyciły się natomiast dwa średniowieczne miasta, będące lokalnymi centrami gospodarczymi i administracyjnymi. Znaki te mogły być postrzegane nie tylko przez mieszczan, ale też przez okoliczną ludność – a także przez starościński aparat urzędniczy.

Podobnie jak w przypadku innych miast polskich, początków znaków miejskich można upatrywać w czasach lokacji tych ośrodków na niemieckim prawie miejskim, co stwarzało m.in. możliwość sprawienia sobie stosownej pieczęci, na której wyobrażano godło miasta. Przyjmowany znak stanowił symbol nie tylko władz miejskich, ale też całej wspólnoty mieszkańców (communitas).

Kłobuck był osadą rozwijającą się od wczesnego średniowiecza, ale prawa miejskie zyskał dopiero w XIV stuleciu. Dokument lokacyjny wystawiony został zapewne przed rokiem 1344 roku, albowiem w tym właśnie roku odnotowany został wójt kłobucki Prutenus. Występująca w piśmiennictwie historycznym data lokacji miasta w 1339 roku jest nieporozumieniem, spowodowanym błędną interpretacją, czy nawet nadinterpretacją źródeł. Mimo to badacze są dość zgodni, że Kłobuck do rangi miasta podniósł król Kazimierz Wielki, z czym wypada się zgodzić.

Nie wiadomo natomiast czy w czasach kazimierzowskich powstała pieczęć miejska i jakie godło ewentualnie eksponowano w najwcześniejszym okresie funkcjonowania miasta. Tłok, którym wykonano najstarsze ze znanych odciski pieczętny Kłobucka, powstał na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych, czyli w końcu XV lub na początku XVI wieku. Jest to pieczęć okrągła o średnicy 30 mm, z napisem otokowym (legenda):

S(igillum) CIVITATIS CLOBUCENSIS

W polu pieczęci widnieje hełm o wielce charakterystycznej formie, z baniasto wydętym dzwonem i dość szerokim rondem. Nie ulega wątpliwości, że jest to wyobrażenie późnośredniowiecznego hełmu określanego w opracowaniach bronioznawczych „kapalinem”. W przekazach źródłowych taki hełm nazywany był łacińskim terminem „galea”, natomiast w terminologii staropolskiej występują określenia „kłobuk”, „kłobuczek” lub „kłobuczec”.

Nie ulega wątpliwości, że godło Kłobucka należy do grupy tzw. symboli „mówiących”, czyli sugerujących nazwę miasta, co potwierdza też interesująca analogia herbu miasta Kłobouki w okręgu Břeclav na Morawach!

Bardzo interesujące uwagi na temat genezy nazwy osady, zatem pośrednio i godła miejskiego, zapisał sam Jan Długosz. Warto przy tym dodać, że do sprawy na kartach „Liber beneficiorum, dioecesis Cracoviensis” powracał dwukrotnie, co świadczy, że podanie o założeniu osady mocno utkwilo w jego świadomości. „Powiadają starcy – pisał mocno związany z Kłobuckiem dziejopis - iż w tej okolicy, w której powstała osada odnaleziono hełm żelazny, który po polsku zowią „kłobuczek”, zatem miasto „Kłobucko” zostało nazwane.” Zarazem dodawał, że owo miasto przez książąt i królów założone, od owego znaleziska założone słusznie i szczęśliwie (rzec można proroczo) Kłobucko nazwano, albowiem znalezionemu hełmowi przypisywał szczególne znaczenie symboliczne. Tu ksiądz kanonik Jan Długosz niewątpliwie nawiązywał do symboliki chrześcijańskiej, która signum w postaci hełmu żelaznego objaśnia jako znak wiary i zbawienia. Pomny był zapewne na wskazanie Pisma Świętego: „Weźcie też hełm „zbawienia i miecz Ducha, oto jest Słowo Boże” (Ef 6, 13-17, por. Rz. 13 i Tes 5,8).

Nie wiadomo, czy w czasach Jana Długosza opisane wyżej godło miejskie już funkcjonowało. Nie wykluczone jednak, że tłok wykonany na przełomie XV-XVI wieku powielał godło ukształtowane znacznie wcześniej, jeżeli nie w czasach Kazimierza Wielkiego, to po przyłączeniu starostwa krzepickiego z Kłobuckiem do korony Królestwa Polskiego w 1391 roku.

Od XVII wieku herb miasta Kłobucka uległ pewnej ewolucji, a średniowieczny kapalin przybrał formę nowożytnego kapelusza. Mimo to Kłobuck nigdy nie zarzucił swojego godła w jego przekazie ideowym, w czym pomogły badania sfragistyczno-heraldyczne. Dzięki temu herb miasta (jeden ze 104) został oficjalnie zatwierdzony przez Ministra Spraw Wewnętrznych 18 czerwca 1937 roku, po wcześniejszym pozytywnym zaopiniowaniu przez Wydział Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ogłoszona w „Monitorze Polskim” decyzja zawiera zwięzły opis: „W polu błękitnym hełm srebrny”. Trudno przy tym określić jak dawne tradycje miała błękitna barwa pola, ponieważ srebrny walor godła w postaci hełmu mógł wydawać się naturalny. Barwy heraldyczne herbu miasta Kłobucka poświadczają dopiero przekazy z dwudziestolecia międzywojennego. Jako w pełni prawidłowe zaakceptowane zostały przy zatwierdzaniu herbu przez MSW w 1937 roku.

Kazimierzowską lokacją szczyli się również miasto Krzepice. Kontrowersje powstają w związku z datą roczną lokacji, albowiem powtarzana w literaturze od dawna data 1357 r. ostatnio jest kwestionowana. W tym roku arcybiskup gnieźnieński miał nadać kościołowi w Krzepicach dziesięcinę m.in. z miasta Krzepice, ale poświadczający ten fakt dokument według Stanisława Kurasia jest falsyfikatem. Z drugiej strony Jan Długosz aż pięciokrotnie powtórzył, że miasto Krzepice założył król Kazimierz Wielki w 1364 roku. Sądzić więc można, iż dziejopis miał dobre rozeznanie w sprawie daty wystawienia dokumentu lokacyjnego.

Podobnie jak w przypadku Kłobucka, najdawniejszy, znany tłok pieczętny Krzepic powstał w XV wieku, chociaż odciski wykonane przy jego użyciu pochodzą z następnego stulecia. Jest to pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm z legendą wykonaną minuskułą gotycką:

S(igillum) civitatis crzepicensis

W polu pieczętnym wyobrazone są dwie wieże połączone ze sobą, zwieńczone spiczastymi daszkami i posiadające po jednym otworze strzelniczym. Spoza wieży po prawej wystaje skrzydło i szpon orła. Po lewej widoczny jest motyw wici roślinnej, prawdopodobnie winnej latorośli. Całość kompozycji dopełniają dwie sześciopromienne gwiazdy, występujące u góry, po bokach zwieńczenia wież warownych.

Opisana ikonografia pieczęci miejskiej Krzepic utrzymywała się bardzo długo, bo praktycznie do drugiego rozbioru Polski. Według Henryka Seroki mamy w tym przypadku „najstarszy przykład uszczerbienia Orła Białego” w heraldyce miast Małopolski. Badacz ten polemizuje z wyrażoną wcześniej przeze mnie hipotezą, że godło to mogło powstać w związku z lokacją miasta w czasach kazimierzowskich, przesuając czas ukształtowania się interesującego nas znaku na okres odzyskania przez Władysława Jagiełłę zamku i miasta Krzepice, czyli na ostatnią dekadę XIV wieku. Przyjmując tę tezę należy raz jeszcze zastanowić się nad wymową symboliczną uszczerbionego Orła: czy symbol ten (skrzydło i szpon) bezpośrednio nawiązywał do Orła Królestwa Polskiego, czy do godła herbu stołecznej ziemi krakowskiej, w którym występuje również koronowany Orzeł Biały w polu czerwonym. Należy przy tym zwrócić uwagę, że starostwo krzepickie, po przyłączeniu go do ziem koronnych, król Władysław Jagiełło powierzył wojewodzie krakowskiemu Spytkowi z Melsztyna (starszemu). W takim przypadku skrzydło i szpon mogły symbolizować rubieżę ziemi krakowskiej (później województwa krakowskiego), zatem pośrednio Królestwa Polskiego.

Motyw wieży warownej może nawiązywać do miejscowych realiów, czyli do krzepickiego zamku zbudowanego w czasach Kazimierza Wielkiego, ale właśnie owo podwojenie pozwala domniemywać, że mamy w tym przypadku z symbolem bardziej ogólnym, symbolem ważnego bastionu, ostatecznego szczytu Korony Królestwa Polskiego, bo w istocie taką rolę ten fragment Polski, w szczególności zamek krzepicki, przez wieki odgrywały. W XIV i XV wieku była to jedna z najważniejszych twierdz strzegących integralności Królestwa. Terytorium starostwa krzepickiego, wielokrotnie od strony Śląska najeżdżane, płańdrowane i grabione, było „tarczą osłonową” dla ziem położonych w głębi kraju. Jakże wymowne jest w tym względzie źródło – „Spominki Klasztoru Kłobuckiego”, spisane w kręgu miejscowych kanoników regularnych w drugiej połowie XV wieku. Piszący z perspektywy Kłobucka kronikarz, wspominając o zawartym w 1474 roku pokoju z Maciejem Korwinem w Muchoborze pod Wrocławiem, z ulgą odnotował spokój „jakiego ta okolica od stu lat nie zaznała”.

Nawet motywy traktowane dotychczas jako elementy dopełniające, wprowadzone do herbu ze względów kompozycyjnych – czyli wić roślinną i gwiazdy – mogły posiadać ważne przesłanie symboliczne.

W symbolice chrześcijańskiej winna latorośl, z powodu jej sakralnego charakteru, zajmuje najważniejsze miejsce w świecie roślin. Po pierwsze – symbolizuje Chrystusa, bo tylko „On jest prawdziwym krzewem winnym”, gdyż jest prawzorem symbolu. W herbie Krzepic motyw ten mógł symbolizować winnicę Pana, a więc lud Boży żyjący w otoczeniu krzepickiego zamku.

Również motywy gwiazd mogły zostać zaczerpnięte z symboliki chrześcijańskiej, w której ogólnie były wyrazem idei Boskiej. W Piśmie Świętym gwiazdy wypełniają rozkazy Stwórcy: „Gwiazdy radośnie świecą na swoich strażnicach. Wezwał je. Odpowiedziały: Jesteśmy (Księga Barucha 3, 43). Jeśli wskazane tu przesłania symboliczne istotnie wpłynęły na powstanie godła Krzepic, mieli byśmy w tym przypadku do czynienia z jednym z najbardziej interesujących symboli miejskich nie tylko w tej części kraju.

MOTYWY DOBORU ELEMENTÓW GODŁA I BARW HERBU POWIATU KŁOBUCKIEGO

Terytorium powiatu kłobuckiego nie wyróżnia się szczególnymi cechami fizyczno-geograficznymi czy przyrodniczymi. Jedynym elementem, który można brać pod uwagę, jest rzeka Liswarta, ale ten dopływ Warty płynie tylko przez niektóre gminy powiatu.

Mimo rangi wczesnośredniowiecznej parafii kłobuckiej trudno znaleźć symbol religijny, który mógłby symbolizować całość terytorium zespolonego w powiecie. Pomijając trudności z wykorzystaniem tradycyjnego wizerunku patrona parafii (czyli świętego Marcina), należy pod uwagę brać fakt, że jeszcze w średniowieczu powstały inne parafie, które mają swoich patronów – a przecież egzystują już 600 lat lub więcej.

Ostatecznie odwołano się do miejscowych tradycji heraldycznych, czyli dwóch historycznych herbów miejskich w ten sposób, że z herbu Kłobucka przyjęto godło (czyli kłobuk) w całości, natomiast z herbu Krzepic, przez dalsze uszczerbienie, jego fragment, czyli orle skrzydło. Tym sposobem hełm – kłobuk, podobnie jak w przypadku miasta, zachowuje walor godła mówiącego, utrzymując zarazem wskazaną wyżej, głębszą wymowę symboliczną. Hełm zarazem „ochrania” skrzydło Orła Białego, symbol polskości tych ziem, ich królewskiego przez wieki charakteru, bastionu Korony Polskiej i stołecznego województwa krakowskiego, rubieży ziem małopolskich. Motyw ten pochodzi ze znaku historycznego centrum - starostwa krzepickiego, którego niewątpliwym sukcesorem jest Powiat Kłobucki.

Forma żelaznego hełmu – kapalinu – przez wieki ulegała deformacjom, a nawet wynaturzeniom. Z tego powodu w proponowanym projekcie starano się nawiązać do przekazów ikonograficznych z czasów, w których kształtował się herb miasta Kłobucka. Pośród nich najbardziej inspirujący, przez swą prostotę – tak pożądaną w sztuce heraldycznej, dostarczył nagrobek rycerza Jana z Czulic herbu Czewoja z kościoła św. Trójcy w Czulicach z drugiej poł. XV wieku.

Przy dobrze barw heraldycznych, barwa elementów godła, czyli hełmu i orlego skrzydła, naturalnie mogła być tylko srebrna (biała). Przy doborze barwy pola

przesłanek szukano w herbach miejskich Kłobucka (błękitna) i Krzepic (czerwona). Ostatecznie przeważała opinia o przyjęciu barwy błękitnej, nawiązującej do heraldyki „stolicy” powiatu.

Naturalnie barwy te można interpretować zgodnie z przydawaną im w przeszłości wymową symboliczną, czyli:

Biel (srebro) – oznaczała m.in. czystość, wieczną chwałę, niepokalaność, niewinność, uczciwość, lojalność, pokorę.

Błękit – niebo, prawdę, wiarę, lojalność, wierność, stałość, niezawisłość – oraz Matkę Bożą

oprac. Marceli Antoniewicz

Publikacja całości lub fragmentów niniejszego tekstu może nastąpić jedynie za wiedzą i zgodą autora